

Dr. sc. Žika Bujuklić, izvanredni profesor
Pravnog fakulteta u Beogradu

O PRVOM SRPSKOM PREVODU *DE LEGIBUS I DE RE PUBLICA*

UDK: 94 (37) - 05

Primljeno: 01. 09. 2006.

Izvorni znanstveni rad

Svestrani rimski intelektualac i državnik Marko Tulije Ciceron bio je i vrstan poznavatelj prava i pravne znanosti. Predmet su priopćenja Ciceronovi spisi *De re publica* i *De legibus*, promatrani s dvostrukog gledišta, kao kapitalna vrela za proučavanje pravne i političke ideologije antičkog svijeta te kao izvanredna sredstva današnjega i budućeg pravničkog odgoja. Uz kratak osvrt na Ciceronov doprinos pravnoj misli, autor daje i ocjenu prvoga, uvelike zakašnjeloga prijevoda naslovnih spisa na srpski jezik.

Ključne riječi: *Ciceron, pravna i politička ideologija, prijevodi*

Ciceronov opus predstavlja jedan od najdragocenijih izvora za proučavanje istorije antičkog Rima. Njegovi govori, pravničke i filozofske rasprave, retorski spisi, pisma i druga dela, verno odslikavaju vreme u kome je on živeo. To je kraj republike, nesumnjivo doba najснаžnijeg ekonomskog uspona. Međutim, usled brzog razvoja trgovine, prometa i širenja državne teritorije nastalog posle Punskih ratova, došlo je do krupnih promena u društvenoj strukturi i do poremećaja već vekovima uspostavljenih moralnih i drugih vrednosti. Otuda je to doba i duboke političke krize koja je iz temelja potresala Rim i dovela ga do krvavog građanskog rata u kome je republika postepeno propadala i uspostavljao se novi oblik političkog uređenja - principat. U ovom sukobu starog i novog, Ciceron se opredelio za načela rimske republike, za njene aristokratske tradicije koje su Rim pretvorile u gospodara sveta.

Ciceron je posedovao široko obrazovanje, koje je stekao ne samo u rimskim već i grčkim školama, gde mu je postalo blisko učenje Platonovih akademičara, Filonovih neoakademičara, Zenonovih stoičara, Aristotelovih peripatetičara i Epikurovih sledbenika. Njegov eklektički duh je izvršio sintezu različitih pogleda na svet i izložio ih na sistematičan način, koji je bio daleko bliži rimskom pragmatičnom duhu. Kroz njegova dela su mnoge tuđe ideje postale poznate i popularne, jer su bile izložene na jasan i pristupačan način. Mada sam nije bio posebno originalan mislilac, njegove prerade grčkih ideja su postale dostupnije široj publici. Tome je doprinosila i njegova oratorska veština, koju je on obilato koristio u pridobijanju naklonosti masa i sticanju političkih poena, koji su ga odveli do aktivnog učešća u vlasti i na kraju do, nažalost, tragičnog ishoda po

samog Cicerona. Put od slavljenog “oca otadžbine” (*pater patriae*) do proskribovanog i progonjenog pojedinca, on je prošao isuviše brzo. Nevičan odabiranju pobjedničke opcije u političkim previranjima, Ciceron je najviše sam doprineo svom tragičnom kraju. Odabratu pravu stranu bilo je utoliko teže jer je političku karijeru započeo za vreme Suline diktature, bio savremenik Cezara, a nastradao za vreme strahovlade Drugog trijumvirata.

U bogatom Ciceronovom opusu filozovsko-politički traktat *De re publica* i spis *De legibus* (koji ga neposredno dopunjuje), predstavljaju nezaobilazno štivo za proučavanje ovoga doba. Oba dela pisana su po ugledu na Platona i njegove istoimene radove, a u načinu samog izlaganja podražavana je i njihova dijaloška forma. Međutim, prema Ciceronu, krajnje ishodište filozofskog promišljanja ne treba da bude nekakva spekulativna predstava idealne države po sebi, prema kojoj bi se potom vrednovala politička realnost, već se postojeća rimska država mora, uz pomoć obnove drevnih rimskih vršina (*virtutes*), uzdići do najveće među svim državama (*civitas maxima*). Da bi se to postiglo neophodno je iznaći oblik državnog uređenja koji bi najbolje odgovarao rimskom narodu. Ciceron je pokušao, dakle, da na osnovu analize konkretne stvarnosti otkrije kako bi se ta država mogla usavršiti i učiniti idealnom, a ne obrnuto. Pritom, on prihvata Polibijevo učenje o cikličnom smenjivanju poredaka i ideju da svaki oblik države nosi klicu raspadanja, a da je najbolje rešenje mešovit oblik vlasti jer se time ublažava ili za duže vreme sprečava delovanje zakona cikličnog smenjivanja poredaka, što je u rimskoj republici upravo najbolje realizovano. U tome Ciceron nalazi potvrdu svoje teze da je u doba rimskih građanskih ratova i rušenja starog poretka, neophodno vratiti se na idealno republikansko uređenje, koje je vekovima besprekorno funkcionisalo.

Na drugoj strani, *De legibus* pruža dragocenu raspravu o prirodnom pravu, zasnovanu na stoičkom učenju, koje Ciceron elegantno i koncizno formuliše. Mada polazi od grčkih filozofsko-političkih ideja, on ih iznosi na specifičan način, koristeći tipične rimske pojmove, i to pogotovo iz rimskog privatnog prava. Kada predlaže pravni sistem idealne države (prethodno iznet u raspravi *De re publica*) Ciceron ne želi da se bavi kazuističkim rešavanjem konkretnih situacija, što je karakteristično za pragmatični pristup rimskih jurisprudenata, već ga interesuje opšti smisao pravne norme i koliko se on uklapa u prirodnopravnu ideju pravednosti. Međutim, on iznosi i čitav niz zakonskih propisa, pogotovo vezanih za religijsku sferu, koji su često zapravo direktni citati kraljevskih zakona (*leges regiae*) ili pojedinih odredbi decemvirskih tablica. U ovom spisu Ciceron daje i iscrpni pregled sastava, nadležnosti i načina izbora pojedinih magistratura, pokazujući svoje superiorno poznavanje rimskog republikanskog državnog uređenja, unoseći pri tom neskriveno i svoje lično političko opredeljenje.

Već i ovaj sumarni uvid u sadržinu pomenutih Ciceronovih spisa, jasno pokazuje da je reč o kapitalnom izvoru za izučavanje istorije političkih i pravnih ideja koje su oblikovale antički svet. Ciceron svakako nije “jedan od najvećih duhova koji su ikada postojali” (Monteskije), ali je činjenica da pre i posle njega

rimaska politička misao nema dela koja bi se po svojoj sveobuhvatnosti mogla meriti sa Ciceronovim doprinosom. Preko njegovog opusa mnoge političke ideje antičkog sveta postaće inspirativne i za srednjovekovne hrišćanske pisce, pogotovo Avgustina.

Ciceron spada među najprevođenije antičke pisce, jer se prema Uneskovom indeksu prevoda (*Index translationum*) godišnje prevede na svetske jezike dvadesetak njegovih dela, među kojima su *De re publica* i *De legibus* svakako najzastupljeniji. Otuda je zaista čudno da ova dva spisa nikada ranije nisu u celosti bila prevedena na srpski jezik. Iznoseći ovu poraznu činjenicu na naučnom skupu posvećenom antčkom nasleđu u Srbiji, održanom pre nekoliko godina u Beogradu, pokrenuo sam inicijativu da se pristupi ostvarenju ovog projekta. Profesorka dr Bojana Maljević-Šijački sa Katedre za klasične jezike na Filološkog fakultetu u Beogradu sa velikom entuzijazmom se prihvatila ovog zadatka i našim zajedničkim angažovanjem taj posao je priveden kraju. Dobijen je prevod u kome se ostvario, čini se, srećan balans između poštovanja originalnog latinskog teksta i prevoda koji se lako čita. Uz to, spoj lingviste i pravnika pružio je daleko veću šansu da se izbegne zamka u koja su ponekad upadali prevodioci pomenutih spisa koji su, usled nedovoljnog poznavanja rimskih pravnih institucija, dolazili do proizvoljnih tumačenja pojedinih delova ovog, ponekad veoma teškog teksta za razumevanje. Upravo tako je, nažalost, učinjeno u dvotomnom hrvatskom prevodu objavljenom 1995/96. godine, koji je sačinio vrstan lingvista (D. Nečas Hraste), ali ipak istoričar i nepravnik. Doduše, hrvatsko izdanje je štampano bilingvalno, što je velika prednost, jer je moguće simultano proveravanja tačnosti prevoda, dok kod srpskog izdanja za to nisu obezbeđena neophodna novčana sredstva. Dobro je što se u oba izdanja odstupilo od sve češće prakse da se napomene stavljaju na kraju pojedinih poglavlja, pa čak i cele knjige. Srpski prevod prate brojne fusnote koje na jezgrovit način objašnjavaju pojedine pojmove i omogućavaju široj čitalačkoj publici lakše praćenje sadržine originalnog Ciceronovog teksta, pa i onda kada se ne poseduje temeljno predznanje iz ove oblasti. To je naročito bilo neophodno u spisu *De legibus*, u kome se Ciceron upušta u suptilne pravne rasprave, kao na primer kada polemíše sa stavovima Scevole povodom redosled preuzimanja staranja o kultu predaka i navodi načine kojima se ovaj propis mogao vešto izigrati (II, 19-21). Pri tom Ciceron pokazuje zavidno pravničko znanje, iako on sam jurisprudentima pripisuje sklonost ka komplikovanju stvari kako bi izgledali što učeniji, za razliku od delatnosti pontifika, koju po njemu karakteriše jasnost i težnja ka najbitnijem.

U mnogome je već napuštena preoštra ocena nekih romanista (P. Krüger) da je Ciceron bio slab znalac pravne nauke. Rezerve koje donekle mogu važiti za njegovo poznavanje privatnog prava, gube svaku vrednost za javno pravo, i to u njegovim različitim vidovima. Nemoguće ne videti u Ciceronu veoma upućenog eksperta za materijalno i procesno krivično pravo, kao i jednog od najboljih tumača republikanskog ustava, pa makar ono bilo iz ugla jednog optimata. U ovim spisima on nam pruža dragocene podatke o rimskom zakonodavstvu,

pogotovo onom najstarijem, kada putem *leges sacratae* i *XII tablica* plebejci ulaze krupnim koracima na političku scenu, i otpočinju borbu za svoju ravnopravnost. Novija romanistika (F. Serrao) uveliko je istakla ovaj izrazito klasni karakter normativnog delovanja narodnih skupština u prvim vekovima republike i ukazala na pragmatičan stav Cicerona. On u pomenutim zakonima vidi nužno zlo, sredstvo za uspostavljanje društvene ravnoteže, a u spisu *De legibus* oštre napade protiv tribunata vešto stavlja u usta njegovog brata Kvinta: “*tribunica potestas* je svojom pojavom oduzela svako poštovanje prema patricijima, izjednačila najniže slojeve sa najvišim, izokrenula društveni poredak i izmešala klase”. Međutim, poduka koji mu Ciceron upućuje ima dalekosežniju i trajniju vrednost, jer predstavlja upustvo kako se obezbeđuje “spas države”: “... ili nije bilo potrebno zbacivati kraljeve, ili je narodu trebalo podariti slobodu, i to stvarnu, a ne samo na rečima” (*aut exigendi reges non fuerunt, aut plebi re, non verbo, danda libertas*, III, 10). Ovo može biti odgovor i na večne dileme o vrednostima demokratije, koje se na sličan način postavljaju već vekovima, pa i u našem vremenu, gde se pod zastavom slobode često prikriva težnja za dominacijom i vladanjem nad svojim građanima, ali i tuđim narodima.

Može se, otuda, konstatovati da ovakvim prevodima studenti, kao i ljudi od nauke kojima antička istoriografija nije struka, dobijaju dragocenu literaturu, koja je generacijama nedostajala za lakše upoznavanje Ciceronovih ideja o pravu i državi. Treba pretpostaviti da će se ovi tekstovi ubuduće naći i u praktikumima namenjenim vežbama sa studentima, što do sada nije bio slučaj ni u jednom od izdanja na srpskom ili hrvatskom jeziku. To je ujedno i korak ka približavnju mlađih generacija antičkom nasleđu, koje u eri kibernetike i globalizacije postaje sve udaljenija od njih, pogotovo što poznavanje latinskog jezika već odavno nije obavezni deo njihove opšte kulture.

U krajnjoj liniji, ovakvim poduhvatima daje se i skromni doprinos očuvanju Rimskog prava kao naučne discipline na našim univerzitetima. Nažalost, i u Srbiji se javljaju tendencije da se Rimsko pravo potisne iz nastave kako bi se sledili “svetski trendovi”. Istorijska saznanja se vide kao balast koji nepotrebno opterećuje obrazovni proces i tvrdi se da ona nisu neophodna za formiranje dobrog pravnika. Potvrdu za ovakav stav nalaze u položaju ovog predmeta na nekim od najvećih evropskih univerziteta (Pariz, Amsterdam, Minhen i dr.), a kao uzor uzima se izraziti pragmatizam koji karakterište američki obrazovni sistem. Očigledno da i u ovoj sferi “amerikanizam” sve više zahvata intelektualne krugove u Evropi, ali treba verovati da se *Pax romana* neće istorijski ponoviti kao kulturna *Pax americana*. Jedino upoznavanjem i ispravnim valorizovanjem antičkog nasleđa od strane novostasalih generacija, moguće je odbraniti i sačuvati temeljne vrednosti evropske kulturne baštine. Ovakvi prevodi klasičnih dela su svakako korak ka tom cilju.

ON THE FIRST SERBIAN TRANSLATION OF *DE LEGIBUS* AND *DE RE PUBLICA*

The universal intellectual and statesman Marcus Tullius Cicero had an outstanding knowledge of the law and legal sciences. The subject is Cicero's reports in his documents *De re publica* and *De legibus* observed from dual standpoints as capital sources for the study of law and political ideologies of the ancient world and as the extraordinary means of today's and future legal upbringing. Together with a short analysis of Cicero's contribution to legal thought, the author also grades the first, considerably late translation of the above mentioned documents into the Serbian language.

Key words: *Cicero, legal and political ideology sources, translations*